

PM kring revision av den äldre liturgiska musiken i Svenska kyrkans kyrkohandbok

Institutionen för musikvetenskap i Uppsala fick den 22 december 2014 en förfrågan att inkomma med överväganden kring det fortsatta arbetet med den historiska liturgiska musiken i den pågående handboksrevisionen. Tre delfrågor bifogades och de har funnits som underlag för våra diskussioner:

- ”a) Vilka åtgärder som enligt er bedömning krävs för att *Musikserie A* ska få en kvalitetsmässig genomgång?
- b) Vilken tidsåtgång som ni bedömer att ett sådant arbete kräver?
- c) Huruvida ni skulle ha möjlighet att genomföra ett sådant uppdrag?”

Enligt vår uppfattning är den första frågan lättast att ge ett direkt svar kring. Frågor kring tidsåtgång och graden av inblandning av personal från musikvetenskapliga institutionen skulle behöva diskuteras vidare med företrädare för handboksrevisionen, men vi har ändå berört de frågorna något på slutet.

Inledningsvis kan konstateras att en revision av den befintliga musiken i HB 86 inte ingick i uppdraget för nuvarande revision. Detta är problematiskt av två skäl. För det första innebär en revision av de sjungna liturgiska texterna också förändringar i metrik och textunderläggning och det är ett arbete som kräver god erfarenhet och stilistisk kompetens för att utföras på ett idiomatiskt och brukarvänligt vis. För det andra riskerar man att i en ny kyrkohandbok utan revision av musiken att binda denna musik vid den historiska och konstnärliga situation som gällde under 1970-talets förarbeten till HB 86. Inte minst förståelsen av gregoriansk sång har förändrats i takt med ny forskning och allmänt förändrade estetiska ideal.

Huvudområden för åtgärder

En trovärdig kulturarvsvärdering, revision i enlighet med nutida estetiska ideal och fullgod liturgisk användarvänlighet kan presenteras som fem huvudområden. Arbetet inom dessa huvudområden kan delvis utföras separat och av olika typer av kompetenser, men det måste också samordnas och justeras i relation till varandra.

Urval

Ett viktigt urvalskriterium när det gäller kyrkohandbokens musik är att den omfattar stora delar av den repertoar som är mest brukad och uppskattad i församlingarna. Samtidigt är det inte möjligt att bortse från att urvalet i handboken också styr och formar gudstjänstsången och att en kyrkohandbok bidrar till en form av normativ historieskrivning över Svenska kyrkans liturgiska historia. I många församlingar är handboken den enda brukade källan till historien av liturgisk sång och den har också en central roll i utbildningen av både präster och kyrkomusiker.

I det fortsatta arbetet skulle man behöva inventera beståndet av äldre liturgisk musik i svensk tradition med avseende på dagens bruk, med utgångspunkt i HB 86 men ändå inte som enbart passivt övertagande av dess urval. En liturgitradition är föränderlig och vår tids bruk kan göra andra delar av historien relevanta än föregående generationers. Det är rimligt att tro att urvalet till stora delar bör likna 1986 års handbok men det ändå en viktig principiell skillnad att utföra en nutida självständig värdering utan att helt överta denna tids synsätt.

I anknytning till urvalsfrågan kan även presentation och uppställning av materialet behöva ses över. Exempelvis bör frågan ställas om bruket av historisk musik gynnas av att all musik från medeltid till 1980-tal står uppställda i en och samma serie? Bör materialet organiseras efter kyrkoåret, musikalisk enhet eller historiska perspektiv? Vad som händer med materialet i handbokens tillägg "Körutgåva" där stora delar av det historiskt mest värdefulla gregorianska materialet funnits, inte minst en mängd Introitussånger. Om dessa sånger helt skulle utelämnas ur kommande handbok representerar det den enskilt största utrensningen av historisk musik i Svenska kyrkans liturgihistoria. Eftersom detta inte minst rör mässans proprium, dvs. dess kyrkoårsbundna del, skulle en möjlighet vara att som nytt tillägg till den kommande handboken arbeta fram en volym för kyrkoårets musik där även annat befintligt och kompletterande nyskrivet material kunde ingå, t.ex. psaltarpsalmer för församlingssång i enlighet med lektionariet i nu gällande evangeliebok.

Transkription och notation av gregoriansk sång

En av grundutmaningarna med ett nutida arbete med gregoriansk musik är att överbrygga spänningen mellan gregorianikens särskilda notationspraxis och den vanliga formen av västerländsk musiknotation. Gregorianiken är framvuxen ur (liturgisk) recitation och har sitt ursprung i talrytmik snarare än vanlig notation vilken förutsätter en jämn och abstrakt rytmisk indelning av tid i bestämda notvärden (helnot, halvnot, fjärdedelsnot etc.). All gregorianik som noteras med moderna notvärden utgör därför en form av långtgående tolkning eller

översättning av gregorianikens egen notation. Då gregorianikens melodier dessutom är sammanbundna med latinets språkmönster innebär också texter på andra språk en jämkning mellan melodiernas förlagor och t.ex. det svenska språkets metriska förutsättningar.

HB 1986 präglas av ett självständigt och något egensinnigt sätt att presentera gregoriansk musik. Vid sidan av direkta rytmiska överväganden (transkription till moderna fjärdedelar och åttondelar) infogades även ett system för att reglera pauseringen mellan de olika fraserna. Dessa val var omdiskuterade redan på den tiden och sedan dess har historisk och konstnärlig forskning samt praxis utvecklats på detta område. Det kan ifrågasättas om musiken ur HB 86 i dag verkligen sjungs i enlighet med dess egen notation och om denna typ av presentation är den mest pedagogiska. Dessa frågor bör behandlas i synnerhet då visst arbete inom pågående revision med notskrivning, ackordanalyser och liknande förblivit inom ramarna från HB 86.

Det här området har varit eftersatt under lång tid och vårt förslag här bör enbart ses som en form av minimal nivå för att ändå lägga grund för en trovärdig och genomtänkt revision. En basal översyn av samtida forskningsideal och dess praktiska omsättning i liturgiska böcker från några jämförbara samfund i (Nord-)Europa skulle behöva föregå det praktiska arbetet med gregorianiken. En naturlig utgångspunkt är att konsultera de ansvariga bakom Stockholms katolska stifts nyutkomna *Cecilia* där en mycket stor del av det gregorianska materialet är hämtat ur den svenska evangeliska traditionen. Av avgörande betydelse är att formulera informerade överväganden kring lämpliga sätt att transkribera gregorianiken ur pedagogisk, musikalisk och kulturarvmässig synvinkel. Därmed tvingas arbetet också ta aktiv ställning till förarbetena och principerna bakom HB 86. Den pedagogiska aspekten förtjänar här särskilt att lyftas fram då kunskaperna inom gregoriansk sång drastiskt har sjunkit som en följd av flera kyrkomusikutbildningars allt mindre tonvikt vid ämnet liturgisk sång.

Ackompanjemang

Ett annat viktigt område är ackompanjemang till de liturgiska sångerna. Eftersom gregoriansk sång i grunden är vokal och oackompanjerad blir en viktig fråga på vilket sätt och i vilken stil ackompanjemangssatsen ska utformas. Ackompanjemangen bör kunna motsvara de skilda musikaliska resurser som finns i församlingarna, både när det gäller olika svårighetsgrad i ackompanjemangssatsen och till exempel utbyggnad av medverkan av instrumentalister och körer.

Förhållandet text – musik

Denna nivå förutsätter de principiella överväganden kring transkription (och ackompanjemang) av gregoriansk sång och innebär själva hoppassandet av melodierna och texterna. Av stor vikt här är att medverkande musikkompetens har en motpart i språklig stilistisk kompetens. Av primärt intresse är texternas form; att finna betoningmönster och en allmän språkrytmik som fungerar väl med de musikaliska recitationsformlerna i prefationer och andra sjungna böner. Här skulle en generell genomgång av de sjunga texterna i handboksförslaget behöva göras med eventuella justeringar. I detta steg blir det också viktigt att i förväg ha reflekterat över den generella frågan hur man ser på överföringen av latinska melodier till svenska förhållanden. Detta praktiska arbete skulle behöva involvera musikfilologisk och språklig kompetens (latin) med förmåga att relatera till det gregorianska källmaterialet.

Notskrivning och layout

En inte oviktig del av arbetet innebär att säkerhetsställa att det färdiga materialet håller en professionell nivå. Den slutgiltiga layouten, med musiknotation och texter, ska bidra till att materialet blir pedagogiskt och användarvänligt. Vi föreslår här att man tar hjälp av kompetens från ett etablerat och välrenommerat musikförlag som har den specifika och nödvändiga kunskapen inom detta område.

Institutionens möjliga medverkan, arbetssätt och tidsåtgång

Med tanke på att den historiska musiken både är en viktig del av ett svenskt kulturarv och dessutom är en angelägenhet för hela Svenska kyrkan bör ett så öppet arbetssätt som möjligt eftersträvas. I detta ligger en strävan att kunna redovisa vilka principiella tankar och musikaliska överväganden som ligger bakom revisionen. Man undviker olika typer av ensamarbete där enstaka individer arbetar fram ett material som först i efterhand blir tillgängligt för granskare och offentlighet. Att ge hela uppdraget att revidera den historiska musiken till en person eller en institution är knappast lämpligt. Ett öppet arbetssätt skulle istället innebära en kollegial hållning där slutprodukten tros tjänas bäst av att kritiska synpunkter och olika synsätt kontinuerligt övervägts under arbetets gång. Former för förankring hos andra specialister och företrädare för kyrkans musik- och församlingsliv är därmed avgörande. Av avgörande betydelse är att kunna använda redan befintliga nätverk. Utmaningen ligger i att sammanföra de nödvändiga kunskaper som finns inom liturgivetenskap, gregorianikforskning och forskning kring historisk liturgisk musik, och hos erfarna utövare och kännare av gregorianik, musikteori och liturgiskt orgelspel. Så långt som

möjligt förankras enskilda uppdrag i en representativ grupp av musikaliskt kunnande eftersom en bred personkännedom inom området kommer kunna sätta rätt person till rätt (del-)uppgift. Tidsåtgången är självfallet beroende av när arbetet kan inledas. Att få till stånd en form av musikalisk rådgivande och kvalitetssäkrande grupp torde vara prioriterat, för att sedan i denna ta fram förslag på personer att ansvara för delar av projektet. Inledningsvis skulle ansvariga för urvalsförslag och principer för gregoriansk notation och ackompanjemangstyper behöva komma på plats. Även samsyn med språkligt stilistisk kompetens skulle behöva upprättas från projektets inledning. De övergripande vägvalen skulle behöva förankras (t.ex. i seminarieform och annan spridning) innan revisionen går vidare med en rent praktisk del där även delar av det redan genomförda arbetet kan tas tillvara. Att frigöra rätt typ av kompetens från andra arbetsuppgifter för att kunna arbeta koncentrerat kommer initialt bli en av de viktigaste uppgifterna att lösa. Egentligen är det först då dessa frågor kunnat ordnas och en inledande kort sondering av befintliga kunskaper kring nutida gregorianik genomförts som mer detaljerade tidsplaner kan beräknas.

Institutionen för musikvetenskap har forskare med ett flertal kompetenser som bör vara centrala i revisionen. Enligt en rimlig självvärdering finns här kompetens att med relativt snabb tidsåtgång förbereda förslag till urval och principer för notation av gregoriansk sång. Huvudansvarig för ackompanjemangsfrågor bör däremot idealiskt sökas bland kvalificerade företrädare för liturgiskt orgelspel. Det musikvetenskapliga institutionen kan bidra med är också sina omfattande och upparbetade nätverk inom historisk kyrkomusik (på europeisk nivå), nordisk forskning inom hymnologi och liturgisk musik, nordisk liturgiforskning, befintlig forskning kring gregorianik, stiftskonsulenter och andra musiker inom Svenska kyrkan, utbildningsinstitutioner av kyrkomusiker samt kyrkomusikaliska organisationer.

Institutionen för Musikvetenskap 2015-01-14

Jonas Lundblad, Maria Schildt, Mattias Lundberg och Lars Berglund